

de Bonckert

Stationsweg 40a
5831 CR Boxmeer

T 0485-576960

info@debonckert.nl
www.debonckert.nl

Protocol Dyslexie

nodigt uit...

Inhoud

1. Inleiding
2. Dyslexie
  - 2.1 Wat is dyslexie
  - 2.2 Bijkomende problemen
  - 2.3 Oorzaken
  - 2.4 Kenmerken
  - 2.5 Voor- en vroegschoolse signalen die duiden op een verhoogd risico
3. Preventie
  - 3.1 De Bonckert, een dyslexievriendelijke school
  - 3.2 Leeerkrachtcompetenties
  - 3.3 Methodes
  - 3.4 Signalering bij de intake en de start van groep 1
  - 3.5 Preventie in de groep
    - 3.5.1 Groep 1 en 2
    - 3.5.2 Groep 3
    - 3.5.3 Groep 4 t/m 8
4. Onderkenning van lees- en spellingproblemen
  - 4.1 Signalering
    - 4.1.1 Stappenplan groep 1
    - 4.1.2 Stappenplan groep 2
    - 4.1.3 Stappenplan groep 3
    - 4.1.4 Stappenplan groep 4
    - 4.1.5 Stappenplan groep 5 t/m 8
  - 4.2 Leesdossier
5. Onderzoek en behandeling
6. Compenserende en dispenserende maatregelen
7. De overdracht naar het voortgezet onderwijs
8. Financiële paragraaf
9. Tot slot

Helma van Elst
Intern begeleider
juli 2010

1. Inleiding

Het team van de Bonckert heeft in de periode 2005- 2009 het lees-spellingonderwijs op de Bonckert onder de loep genomen. In de onder- en bovenbouw is samen met drs. Geert Peeters van Giralys Partners in Onderwijs gewerkt aan een sluitend en beredeneerd aanbod voor groep 1 t/m 8. Er is aandacht geweest voor het volgen van de kinderen in hun ontwikkelingen en hoe te interveniëren wanneer de ontwikkeling niet naar verwachting verloopt. De lat is hoog gelegd in dit protocol. Het protocol zal in alle groepen uitgangspunt zijn voor ons handelen. Tenzij andere prioriteiten om aandacht en flexibiliteit in uitvoering vragen. Maar dan zullen we het uit kunnen leggen. Van ouders mogen wij medeverantwoordelijkheid en ondersteuning verwachten bij de uit te voeren acties. Er ligt een opdracht voor ouders en school om samen op te trekken in de zorg voor het dyslectische kind. In dit protocol wordt regelmatig verwezen naar uitwerkingen in de protocollen 'Leesproblemen en dyslexie' van Wentink en Verhoeven. Deze protocollen staan in de groep in de onder- midden- en bovenbouw.

2. Dyslexie

2.1 Wat is dyslexie

Dyslexie is een specifiek leerprobleem en heeft niets met intelligentie te maken. Dyslectici hebben tekorten in de fonologische verwerking (verwerking van klanken), in de toegankelijkheid van taalkennis of problemen met het leren herkennen van de koppelingen tussen klanken en schrifttekens (letters) en vervolgens de automatische herkenning van woorden. Ook automatiseringsproblemen spelen een rol bij dyslexie. Kinderen met dyslexie hebben in principe geen problemen met begrijpend lezen. Wel kan dat te lijden hebben van de problemen bij het technisch lezen.

In groep 3 blijft ongeveer tien procent van de kinderen achter bij het normale tempo van leren lezen. Daar kunnen allerlei oorzaken voor zijn. Er hoeft dan nog geen sprake te zijn van dyslexie. Maar hulp is dan wel geboden. Gaat een kind ondanks alle in dit protocol genoemde inspanningen niet vooruit, dan kan er sprake zijn van dyslexie. Dat komt voor bij 3 tot 4 procent van alle leerlingen. Belangrijk is te weten, dat dyslectische kinderen op tekstniveau over het algemeen wél vooruit gaan als ze goede instructie krijgen: voldoende hulp krijgen in tekst lezen en gebruik kunnen maken van hulpmiddelen bij lezen en schrijven. Het is noodzakelijk om leesproblemen al vroegtijdig te kunnen onderscheiden van dyslexie. Het is moeilijk een duidelijke scheidslijn te trekken zonder duidelijke afspraken. In Nederland vindt de classificatie van dyslexie plaats aan de hand van de volgende kenmerken:

* Het vaardigheidsniveau van lezen op woordniveau en/ of spelling ligt beduidend onder hetgeen van het individu, gegeven diens leeftijd en omstandigheden, gevraagd wordt (*criterium achterstand*)

* Het probleem in aanleren en toepassen van het lezen en/ of spellen op woordniveau blijft bestaan, ook wanneer voorzien wordt in adequate remediërende instructie en oefening (*criterium van didactische resistentie*)

Het woord 'dyslectisch' moet in het vervolg van dit protocol ruim worden geïnterpreteerd in de zin van 'alle leerlingen met hardnekkige leesproblemen'.

2.2 Bijkomende problemen

Dyslexie komt regelmatig voor in combinatie met andere stoornissen. Dan worden de problemen extra zwaar. Bij kinderen met dyslexie is vaker sprake van van spraak- taalstoornissen (hardnekkig foute vervoegingen in werkwoorden), motorische stoornissen, rekenstoornissen of ADHD. In dat geval is een gecombineerde aanpak van de problemen gewenst en zal geïntegreerde hulp geboden worden.

2.3 Oorzaken

Dyslexie wordt veroorzaakt door een (minimale) afwijking in het functioneren van de hersenen. Er is sprake van een sterke erfelijke factor, al kan het soms een generatie overslaan. Op kleuterleeftijd kan dyslexie nog niet vastgesteld worden. Wel kunnen er een aantal signalen zijn om het kind extra in de gaten te houden. Vooral als het kind een langzame taalontwikkeling heeft of wanneer er dyslexie in de familie voorkomt. Een conglomeraat van genen leidt tot dyslexie. Maar of een kind dan ook dyslectisch is, moet nog blijken, want beschermende en tevens compenserende factoren (taal) kunnen maken, dat er geen problemen ontstaan op het gebied van lezen en spelling.

2.4 Kenmerken

Naast een duidelijke familiehistorie zijn de volgende kenmerken te noemen:

- Vroege taalproblemen m.b.t. de articulatie
- Problemen met het uitspreken van woorden
- Aandacht richten en opnemen van auditieve informatie (gesproken woord)
- Moeizame auditieve inprenting van reeksen (dagen van de week, benoemen van vormen en kleuren, alfabet, rijtjes en jaartallen en woordjes leren in een andere taal)
- Woordvindingsproblemen
- Een zwak werkgeheugen
- Problemen met tijdsdruk (laag tempo)
- Faalangst of negatief zelfbeeld
- Moeite om details in woorden te onderscheiden

2.5 Voor- en vroegschoolse signalen die duiden op een verhoogd risico:

- Moeilijkheden met leren praten
- Zwakke taalontwikkeling (geringe woordenschat)
- Spreken in korte, slecht geformuleerde zinnen
- Verwarring met woorden die ongeveer hetzelfde klinken
- Moeite met rijmen
- Moeite met auditief geheugen (vasthouden van een klank of klanken)
- Moeite met luisteren en opvolgen van aanwijzingen
- Moeizame visuele inprenting van symbolen (pictogrammen, eigen naam, cijfers en letters)
- Moeite met de volgorde van letters in een woord (eigen naam)

3. Preventie

3.1 De Bonckert, een dyslexievriendelijke school

Wij nemen leerlingen met problemen op sociaal- emotioneel- en cognitief niveau serieus. Wij signaleren vroegtijdig en pakken de problemen op een adequate wijze aan. Daarnaast besteden we ook aandacht aan de sterke kanten van de leerling. We proberen de groepsgrootte beperkt te houden. Er is gekozen voor zo klein mogelijke groepen met minimale expertise buiten de groep. De coaching door de intern begeleider is gericht op het vergroten van de deskundigheid van de leerkrachten.

Er is een duidelijke zorgstructuur, waarin de verantwoordelijkheden goed zijn vastgelegd.

3.2 Leerkrachtcompetenties

Wij weten, dat goede en adequate zorg afhankelijk is van de deskundigheid van de leerkracht. De coaching van de intern begeleider is gericht op pedagogische en vakinhoudelijke en didactische competenties. Het team is groeiende daarin en streeft naar de volgende vakinhoudelijke en didactische competenties:

- Kennis van het aanvankelijk leesproces.
- Weten welke spellingsregels kinderen moeten kennen en deze concreet kunnen uitleggen.
- Toetsgegevens kunnen interpreteren.
- Op de hoogte zijn van van compenserende maatregelen bij lezen en spelling (maatjes lezen; meer leestijd; meer tijd voor dictee en andere schrijfproducten; gebruik maken van woordenboek; gebruik computer).
- Op de hoogte zijn van dispenserende maatregelen (individuele leerlijn; computer; ICT-software (Kurzweil)) en in staat zijn een dyslectische leerling hierin te begeleiden.
- Het geven van positieve en constructieve feedback.
- Kennis hebben van strategieën en in staat zijn deze hardop voor te doen, zodat de leerling in staat gesteld wordt tot observerend leren.
- In staat zijn betekenisvolle leesactiviteiten aan te bieden.
- Aan kunnen sluiten bij de interessewereld en ontwikkeling van het kind.
- De interactie tussen leerlingen kunnen versterken door vragen te stellen en ruimte voor initiatieven te laten.
- Het ontdekken zoveel mogelijk over kunnen laten aan de leerling en met vragen het leerproces sturen
- De rol van responsieve luisteraar in kunnen nemen; in staat zijn de gedachtegang van de leerling op te pikken.
- Kennis van tussen- en einddoelen en deze kunnen vertalen in een jaarplanning.
- Kunnen observeren en volgen van ontwikkeling; signalen van zorg herkennen.
- Het kunnen opstellen van plan van aanpak voor kinderen met problemen; inplannen van momenten om te evalueren en het plan bij te stellen.
- Regelmatig reflecteren met de leerling en samen nieuwe leerdoelen vaststellen.

- Het bijhouden van het leesdossier; regelmatig vastleggen van meetgegevens en gegevens die uit observatie verkregen zijn.
- De mate van ondersteuning kunnen afstemmen op de behoefte van het kind
- In staat zijn andere instructiemethoden toe te passen, wanneer blijkt dat een bepaalde werkwijze niet aanslaat.
- Regelmatig aantekeningen kunnen maken van dingen die opvallen en die indicatief zijn voor lees- en spellingproblemen.
- In staat zijn te herkennen wat het kind wel kan en waar op moet worden aangesloten.
- Opdrachten uit de methode durven aan te passen of weg te laten; keuzes te maken t.b.v. welbevinden, betrokkenheid, welbevinden en competentie van een leerling.
- In staat zijn betrokkenheid te stimuleren; leerling mede verantwoordelijkheid voor eigen ontwikkeling te laten dragen en zich te ontwikkelen in het register van eigen leerproces.
- In staat zijn kansen te herkennen om opdrachten of activiteiten te koppelen en op die manier meer betekenis te geven.
- In staat zijn ouders uit te leggen wat dyslexie is.
- In staat zijn een (extern) deskundige uit te leggen welke begeleiding geboden is en wat de effecten daarvan waren.

Aan de vakbekwaamheid van de leerkracht van groep 3 worden speciale eisen gesteld. De Bonckert staat garant voor een deskundige leerkracht in groep 3. De leerkracht van groep 3 stelt zich op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen, nieuwe materialen en manieren van effectieve instructie. In geval een leerkracht voor het eerst in groep 3 start, zal hij/ zij door een ervaren mentor/coach met name in de beginperiode didactisch en organisatorisch begeleid worden.

3.3 Methodes

In de voorwaardelijke sfeer wordt tegemoet gekomen aan vele aspecten die met lezen en leren lezen en spellen te maken hebben:

In groep 3 t/ m 8 is een active bord aanwezig. Deze vergroot de interactieve mogelijkheden in het (aanvankelijk)lees-, taal- en spellingonderwijs.

In de schooljaren 2006-2008 zijn nieuwe methodes aangeschaft. De nieuwe methodieken voor taal en lezen zijn afgestemd op het belang dat wij aan lezen en taal hechten:

- o De nieuwe versie Veilig Leren Lezen, met 'leerkrachtassistent op active bord' en alle bijbehorende materialen
- o Werkboekjes van Stap voor Stap (voor incidenteel gebruik)
- o Spreekbeeld (voor groep 2 en 3 (t.b.v. klankondersteuning)
- o Zo leer je kinderen lezen en spellen van José Schraven (t.b.v. lees-schrijfactiviteiten en achtergrondinformatie)
- o Estafette, een voortgezet technisch leesmethode;
- o Tekstverwerken, een methode voor begrijpend lezen;
- o Novoscript, een schrijfmethode
- o Taalblokjes F&L methode (t.b.v. ondersteuning klankgroepen en -regels)

Om tegemoet te komen aan betekenisvol leren in relatie tot de actualiteit heeft de school sinds schooljaar 2007-2008 een abonnement op de Kidsweek. Deze kinderkrant stimuleert het volgen van de actualiteit en laat kinderen kennis maken met een nieuwe, andere bron (krant) dan leesboeken en (losse) teksten. De krant wordt in de groepen 4 t/m 8 ingezet.

De school streeft naar een rijke schoolbibliotheek (*7 boeken per kind per groep*). Twee leescoördinatoren (*onderbouw en bovenbouw*) zijn verantwoordelijk voor het monitoren van processen en evalueren ervan in de bouwvergaderingen. De leerkrachten van de groep beheren de schoolbibliotheek, schonen deze regelmatig op, gaan regelmatig naar de biep en betrekken kinderen bij de aanschaf van nieuwe boeken.

3.4 Signalering bij de intake en de start van groep 1

Wij vinden het belangrijk om risicokinderen vroegtijdig te signaleren. Tijdens het intake-gesprek met de directeur wordt ondermeer aan de ouders gevraagd of er problemen naar voren zijn gekomen in de voorschoolse ontwikkeling en of er aanwijzingen zijn voor een eventuele leerstoornis (erfelijke aanleg), in dit geval dyslexie. Ongeveer een maand voordat het kind de 4-jarige leeftijd bereikt, gaat de leerkracht op huisbezoek. De leerkracht krijgt een beeld van de thuissituatie. De gegevens vanuit beide acties verkregen, geven een eerste indruk van de ontwikkeling van het kind. Wanneer het kind enkele weken op school is, neemt de leerkracht een passieve woordenschattoets af. Op basis van de hoeveelheid gegevens die dan voorradig is, wordt een risico-analyse gemaakt en wanneer wij denken dat er meer nodig is dan de reguliere begeleiding en aanbod, wordt besloten tot extra preventieve begeleiding.

3.5 Preventie in de groep

De Bonckert onderkent het belang van goed leesonderwijs en wil zich daarin steeds verbeteren. Wij weten dat goed kunnen lezen een belangrijke pijler is voor maatschappelijk succes. Competente leerkrachten vertalen dit naar de praktijk. Zij lezen kinderen interessante, leuke en inhoudsrijke boeken en verhalen voor. Zij zorgen voor een klaslokaal dat rijk is aan boeken, teksten en woorden om kinderen zelfstandig tot lezen en schrijven aan te zetten. Zij moedigen kinderen aan om over lees- en schrijfervaringen te vertellen.

Uitgangspunten voor ons interactief taalonderwijs zijn

1. betekenisvol leren, 2. sociaal leren en 3. strategisch leren. Betekenisvolle- en werkelijkheidsnabije activiteiten worden aangeboden, waarbinnen sprake is van veelvuldige interactie in samenwerkingsvormen met klasgenoten en van strategisch leren.

Wij onderkennen dat er leerlingen zijn voor wie het reguliere aanbod niet voldoende is. De leerkracht stemt daar zijn of haar handelen op af. Differentiatie vraagt om een goed klassenmanagement waarbij de leerkracht de begeleiding organiseert en vormgeeft middels individuele- of kleine groepsinterventies (niveau 2); doelen worden vastgelegd en minimaal twee maal per jaar geëvalueerd.

Indien er onvoldoende ontwikkeling is voorziet de zorgstructuur in vervolgstappen op niveau 3. De leerkracht heeft haar of zijn organisatiemodel in een

overzichtelijk schema vastgelegd, zodat bij vervanging geen onnodige stagnaties ontstaan.

Een deel van de kinderen van onze school krijgt van huis uit al veel kennis en vaardigheden mee, die van belang zijn voor het lezen en spellen. Er is veel met ze gepraat en er wordt thuis dagelijks voorgelezen. Hun concentratie en luistervaardigheid is al behoorlijk getraind. Deze kinderen hebben al veel kennis van boeken, woorden en letters. Voor andere kinderen is het nodig systematisch aandacht te besteden aan de taalontwikkeling. Het gaat om de kinderen uit sociaal zwakkere milieus, kinderen met een tweetalige- of anderstalige achtergrond en de groep kinderen met kenmerken die duiden op mogelijke dyslexie. Minimaal één vierde deel van onze leerlingen behoort tot deze groep. De principes van het spontaan en ervaringsgericht leren, komen niet voldoende tegemoet aan de behoeften van deze kinderen. Wij willen kinderen met lees- en spellingproblemen een veilig pedagogisch klimaat bieden, naast extra faciliteiten wanneer zij dreigen achter te raken. Een gestructureerd lesprogramma is voor deze kinderen nodig.

De kinderen, die naar groep 3 gaan en in groep 2 worden geïndiceerd als risicoleerlingen, krijgen tot de herfstvakantie buiten de groep twee maal per week in kleine homogene groepjes het aanbod herhaald t.b.v. de automatisering van de klank-tekenkoppeling. Dit alles om vroegtijdig afhaken te voorkomen. Binnen de groep ligt het accent van begeleiding, observeren en hulpverlening in de eerste periode van het jaar op belangen die voor alle kinderen gelden. Na ongeveer 10 weken heeft de leerkracht een beeld van de totale groep en kan hij of zij vaststellen, welke kinderen het niet goed maken. De leerkracht zal dan vanuit de nieuwe actuele situatie op individueel- of groepsniveau (kleine groepjes) interveniëren.

De belangrijkste oorzaak van leesproblemen is niet gelezen te hebben! Deze oorzaak willen we tackelen op de volgende wijze:

Vanaf groep 4 lezen kinderen gemiddeld 25 boeken per jaar van leesboek tot stripboek, van poëziebundel tot krant. Ze maken kennis met alle genres en houden dit bij in een leesdossier. Daarin leggen ze op een individuele lijst vast wat zij hebben gelezen. Ze geven informatie en hun mening over de boeken die ze gelezen hebben.

Er zijn op school ook makkelijk te lezen boeken aanwezig, speciaal voor zwakke lezers: Zoeklicht- Wenteltrap- Klipper. Er zijn ook 'Bolleboos' boeken voor jonge kinderen, die al vroeg op hoog niveau lezen. Deze boeken sluiten inhoudelijk beter bij hen aan. Er zijn luisterboeken op niveau M6 en hoger (boek en cd). Er zijn ontwikkelingen met betrekking tot digitale leesboeken. Deze ontwikkeling wordt door het team gevolgd en mogelijk in een later stadium inzetbaar.

Wanneer er in groepjes gelezen wordt, gebeurt dat in heterogene samenstelling. De zwakkere leerling leert van de uitleg en de hulp van de betere leerling. We zorgen ervoor, dat de niveauverschillen niet te groot zijn.

Tijdens tutorlezen wordt gelezen in tweetallen met een minimaal niveauverschil van twee niveaus. De wijze waarop de tutor geïnstrueerd wordt en de tutoring

plaatsheeft is vastgelegd in een afsprakenformulier. Ten behoeve van competentiebeleving kan zeker ook een zwakkere lezer tutor zijn.

Er wordt in de onderbouw dagelijks en in de bovenbouw gemiddeld twee keer per week voorgelezen op interactieve wijze. De uitwisseling met leerkracht en klasgenoten is een inspiratiebron voor de leerling om zichzelf te ontplooiën. De leerkrachten bieden jaarlijks op de informatieavond aan het begin van het schooljaar ouders handreikingen aan om thuis een geletterde omgeving te bevorderen. Tijdens voortgangsgesprekken worden deze handreikingen opnieuw aangeboden als dat nodig blijkt.

De spellingsmethode die gebruikt wordt op school is die behorende bij de methode Taaljournaal. Deze methode is op basis van ervaringen verbreed met betrokkenheidsverhogende spellingactiviteiten. Ten behoeve van inzicht in eigen spellingontwikkeling en ontwikkelen eigen regisseurschap is het aanbod verrijkt met betrokkenheidsverhogende (samenwerkings-) activiteiten. De leerkracht borgt de kennis door deze steeds te herhalen (*Wat weten we al?*). Kinderen evalueren en reflecteren op de doelen en weten waar zij nog aandacht aan moeten besteden. De instructie en begeleiding van de leerkracht is gericht op het kunnen verwoorden van de regels en deze in spontane schrijfproducten toepassen. De leerkracht helpt de spellingzwakke leerling met deze transfer door regelmatig even kort de probleemregel te memoreren tijdens het schrijven van spontane schrijfproducties. De leerkracht benoemt wat goed gaat (*bijvoorbeeld: strand (geschreven met een d)*). Van daaruit wordt de kennis verbreed naar nieuwe woorden (*"Hier schrijf je brantweer met een t."*)

Andere preventieve aspecten, specifiek van belang voor de groep en leeftijd:

3.5.1 Groep 1/ 2

Op drie gebieden wordt er op onze school gericht gewerkt aan het voorbereiden van de kleuters op het lees- en schrijfonderwijs:

- de mondelinge taalvaardigheid
- de luistervaardigheid
- en de geschreven taal.

Risico-kinderen (hfdst. 2.4) krijgen bij voorbaat pre- of reteaching in een kleine groep, als vast onderdeel van het programma.

De tussendoelen beginnende en ontluikende geletterdheid uit het *protocol leesproblemen en dyslexie* van Wentink en Verhoeven en de tussendoelen mondeling taalgebruik en begrijpend luisteren uit de methode *Ik en Ko* zijn vertaald in aanboddoelen. Aan deze doelen wordt dagelijks op vastgestelde momenten gewerkt, gespreid over de dag. Dit gebeurt beredeneerd in 5 projecten per jaar van Ik en Ko en in acht zelf vormgegeven projecten. Deze zelf vormgegeven projecten waarborgen werkelijkheidsnabij- en betekenisvol onderwijs, waardoor hogere betrokkenheid wordt nagestreefd, wat essentieel is voor leren.

In ieder project worden woordenschatdoelen daaromtrent geformuleerd op 2 niveaus. De leerkracht verduidelijkt woorden waar nodig en biedt deze in verschillende contexten aan en stimuleert kinderen te vertellen over nieuwe woorden die ze zijn tegengekomen buiten school.

De leerkrachten bieden in de grote- en kleine kring taalactiviteiten aan, waar bewust aandacht is voor de luistervaardigheid. Luistervaardigheid doet een beroep op dezelfde taalbegripsprocessen als leesvaardigheid, en dezelfde taalvaardigheden worden daarbij geactiveerd (fonologie, syntaxis, semantiek, kennis van tekst/ verhaalstructuur, kennis van de wereld).

De leerkrachten lezen voor in grote en kleine groep, in een interactieve stijl, om op deze manier luisterhouding en taalbegrip te stimuleren.

De leerkrachten beschikken over een ruime collectie boeken in verschillende genres. Zij combineren fictieve- en nonfictieve boeken en zorgen dat er steeds nieuwe boeken in de klas staan. Er zijn ook luisterteksten op cd. Er is een lees-schrijfhoek met lees- en schrijfactiviteiten en –materialen (*Novoscript*) ingericht. Daarin zijn ook ABC-prentenboeken te vinden. Kinderen kunnen makkelijk zelfstandig schrijf- en leesmaterialen pakken en in alle rust met (luister)lezen en schrijven bezig zijn. In een lettergroeiboek wordt bijgehouden welke letters de leerlingen al beheersen.

Er is ondersteunende software in een functionele context aanwezig (*Schatkist lezen/ Letterpret*). Er wordt geïnvesteerd in een nieuw audio-systeem.

De leerkrachten van groep 1 en 2 bieden op deze manier een uitdagende geletterde leeromgeving aan. Zij kennen de kenmerken van een geletterde omgeving en zijn op de hoogte van het belang ervan. Tijdens ieder project wordt een letter aangeboden. De letter wordt gekoppeld aan een hoog emotiewoord, passend bij het thema. De letter komt te hangen aan de lettermuur in de klas. Het letterontluikende aanbod wordt in een betekenisvolle- en werkelijkheidsnabije context aangeboden, volgens vaste en voor de kinderen herkenbare structuur binnen de projecten. De leerkracht zorgt voor frequent herhaald aanbod.

De leerkrachten bieden in groep 1/ 2 veel gelegenheid om klank- letterrelaties te identificeren en te onderzoeken. De leerkrachten helpen kinderen bij het segmenteren van woorden in klanken; in het samenvoegen van klanken in woorden in betekenisvolle context. Activiteiten ten behoeve van het foneembewustzijn (klankbewustzijn) koppelen zij steeds aan de tekens (letters) om zo steeds betekenis te verlenen en verbinding te leggen tussen klank en teken (*voorbeeldoefening auditiële synthese: De letters worden verbonden aan de klank en samen op een kaartje geplakt, waarop ook de afbeelding getekend staat. Met deze kaartjes kunnen kinderen een kwartet spelen (Mag ik de z van zon?). In heterogene groepjes leerlingen van groep 2 worden regelmatig dergelijke letterspelletjes gedaan (bijv. De spelletjes Drietal en Viertal van Kees de Baar (aanwezig in groep 3)).*). Kinderen leren op deze manier het systeem van lezen herkennen en weten wat lezen is en wat zij in groep 3 gaan leren. Leerkrachten ontlocken schrijfgedrag (*invented spellen*), een heel belangrijke voorbereiding op het lees- schrijfproces. Het schrijven van functionele en betekenisvolle contexten: boodschappenlijstjes, verlanglijstjes, briefjes, dagboekjes e.d. is dan ook een vast onderdeel in het project.

De leerkrachten volgen de kinderen middels registratie van de beheersing van doelen die in de loop van het project (2-3 weken) aan bod komen. Zij bieden verlengde instructie aan voor de kinderen die het aanbod moeilijk verwerken en bieden in de herhalingsweek herhalingsactiviteiten aan (niveau 2).

Wanneer de ontwikkeling ondanks het beredeneerde aanbod en ondanks de

extra pré- en retaching niet verloopt als gewenst is, wordt de hulp van de intern begeleider ingeroepen en een handelingsplan geformuleerd (niveau 3). Medio groep 2 wordt vastgesteld welke kinderen ondanks alle extra hulp nog onvoldoende hebben geprofiteerd van het aanbod en de extra begeleiding. Voor hen wordt een voorschotbenadering ingezet, gericht op kennis van minimaal 6- 10 letters. De methode Spreekbeeld wordt gebruikt om klanken te ondersteunen met een gebaar en een steunplaatje. Spreekbeeld biedt ook motorische ondersteuning bij het aanleren van de juiste schrijfwijze. Bij de voorschotbenadering worden alle zintuigen betrokken. De intern begeleider is betrokken bij de opstelling van de doelen van de voorschotbenadering en de wijze waarop gehandeld wordt om deze te bereiken.

3.5.2 Groep 3

In groep 3 worden in de eerste periode veel activiteiten gekoppeld aan het aanvankelijk leesproces. Het lezen staat centraal gedurende de hele dag. Naast de verwerking in werkbladen op drie niveaus, zijn alle mogelijke spelletjes en oefeningen aanwezig die de klank-tekenkoppeling stimuleren. Het active bord en de internetmodule behorende bij Veilig Leren lezen, bieden veel extra mogelijkheden en versterken het interactieve proces. Een thuismodule maakt, dat ouders samen met hun kinderen leesspelletjes kunnen doen en op een zinvolle manier hun betrokkenheid kunnen tonen aan hun kind.

Nieuwe letters worden vaker op een dag in de groep aangeboden: voordoen- nadoen- uitspreken. Heel vaak, want wij zijn overtuigd dat op deze wijze veel te winnen valt. De leerkracht zal zo vroeg als mogelijk is differentiatie toepassen in instructie en verwerking (uiterlijk na 10 weken). Alleen de kinderen die de klank- tekenkoppeling van de klank van de dag al kennen, maken werkbladen. De andere kinderen krijgen allereerst herhaald aanbod van de instructie en verwerken slechts een deel van de verwerkingsbladen. Structuurrijen worden beperkt aangeboden. Er is onvoldoende bewijs, dat het lezen van deze rijen woorden leidt tot generalisatie. In plaats daarvan worden betrokkenheidsverhogende- en werkelijkheidsnabije- activiteiten gezocht als: De letter laten zoeken in woorden en namen die in de groep of school te vinden zijn; deze woorden verzamelen en op het bord hangen, deze samen lezen en ontsleutelen. De letters zullen steeds herhaald worden.

Wanneer alle letters aangeboden zijn, wordt het lezen in boeken met maatjes, ouders of een tutor erg gestimuleerd.

"Niemand leest met meer aandacht dan de leraar. Dit geldt ook voor kinderen als zij dingen aan een ander kunnen en mogen uitleggen"

Wanneer kinderen nog niet toe zijn aan het lezen met maatjes of in groepjes omdat zij nog problemen ervaren met de klank-tekenkoppeling, worden zij effectief ondersteund bij het lezen door een begeleider. Een vorm van extra ondersteuning die geboden wordt is herhaald lezen in de vorm van voor-koorzelf lezen (Ralfi). Daarbij worden niet te makkelijke teksten gebruikt. Daar zitten namelijk te veel impliciete dingen in. Een goede tekst zegt 2 of 3 keer hetzelfde in andere bewoordingen. Dat doet een laag tekstniveau niet. Kinderen worden door een goede tekst ondersteund door de context. D.m.v. voordoen- nadoen- zelf lezen, ervaren zij wat de verwachtingen en de bedoelingen zijn van het leesproces. Alle kinderen moeten teksten leren lezen. Ook de zwakke lezers. Ook de zwakke lezer krijgt teksten en boeken op leeftijdsniveau aangeboden. De maatschappij verwacht dat mensen leesvaardig zijn; we moeten kinderen dus aanspreken op deze verwachtingen: Ook jij kunt boeken lezen. Wij ondersteunen de zwakke lezer daarbij, maar verarmen het aanbod niet.

Ondersteunen doen we als volgt: voorlezen- voordoen (*o.a. zingend lezen*)- voorzeggen op tekst- woord- en ook op letterniveau. Bijvoorbeeld: b/d wisseling. Wanneer een leerling een klank niet direct kan oproepen, dan wordt deze voorgezegd. We laten niet zoeken in het hoofd. Dit om te voorkomen, dat de leerling bij de verkeerde letter uitkomt en steeds de verkeerde koppeling maakt. Het is van belang, dat het kind steeds direct de goede letter hoort. Dan slijpt het vanzelf een keer in.

Behalve aandacht voor klankteken- (*foneemgrafeem*-) koppeling, wordt ook vanaf de eerste letter aandacht besteed aan de grafeemfoneemkoppeling. Kinderen leren direct de letter op de juiste stoplicht-wijze in blokletterschrift. De foneemgrafeemkoppeling wordt bevorderd door de specifieke motorische aandacht voor het symbool. Een koppeling komt daardoor eerder tot stand. Dat betekent dat motorisch inslijpen de voorkeur heeft boven stempelen en de letterdoos.

Ook met het schrijven van het teken is het van belang te voorkomen dat de verkeerde klanktekenkoppeling wordt gemaakt. Vandaar dat schrijven en spelling onder begeleiding en met ondersteunende versjes of stoplichtinstructie moet gebeuren.

De aandacht voor het *verbonden* schrift komt later in groep 4.

De koppeling tussen lezen en schrijven is zeker ook in de beginperiode in groep 3 gewaarborgd door woordjes en briefjes te 'schrijven'.

Er wordt zoveel mogelijk hardop gelezen: directe feedback is nodig om foute inslijpingen te voorkomen. Dit geldt zeker voor de zwakke lezer.

Er wordt minimaal 70 minuten per dag ingeroosterd voor het aanvankelijk leesproces, gespreid over de dag (vaak en kort). Er is aandacht voor "effectieve leestijd". Kinderen zijn actief aan de slag; de leerkracht legt zo kort mogelijk uit.

3.5.3 Groep 4 t/m 8

In groep 4 begint het voortgezet lezen. Kinderen beheersen de technische vaardigheden in belangrijke mate. Deze worden verder uitgebreid en zoveel mogelijk geautomatiseerd. Kinderen die eind groep 3 op D en E niveau hebben gescoord op de DMT of de Leestechnieктоets doen mee aan het programma voortgezet technisch lezen van Estafette (60 minuten per week). Op dezelfde wijze als in groep 3 worden de zwakke lezers ondersteund bij het lezen van de bijbehorende teksten door volwassen begeleiders. De zwakke lezer leest dan hardop, waarop direct feedback kan volgen.

Naast het programma voor de zwakke lezers, krijgt de hele groep (ook de zwakke lezer) een ruim aanbod van andere leesactiviteiten aangeboden: tutorlezen, lezen van losse teksten, krant en boeken (*niet naast elkaar maar na elkaar: wanneer begonnen is met een boek, moet gestimuleerd worden dit vlot uit te lezen*). De leerkracht houdt wekelijks een boekbespreking. Er is een gevarieerd aanbod, want aangetoond is, dat een gevarieerd aanbod de ontwikkeling stimuleert. In groep 4 wordt principieel prioriteit gegeven aan technisch lezen boven begrijpend lezen. Onderzoekers hebben aangetoond, dat de aandacht en energie voor het technisch ontsleutelen van teksten ten koste gaat van het leesbegrip (*Anneke Smiths (Winndesheim- Zwolle) stelt, dat pas vanaf beheersing AVI E4 een kind over voldoende leesvaardigheid beschikt om teksten goed te kunnen begrijpen*).

Begrijpend lezen wordt aangeboden aan die groep kinderen die op gemiddeld- en bovengemiddeld niveau scoren op de DMT en leestempotoets (C-B-A niveau). Alleen deze kinderen richten hun aandacht ook op het begrijpen van de betekenis, inhoud en bedoeling van schriftelijke informatie middels de methode "Tekstverwerken".

Vanaf medio groep 4 (*vanaf AVI M4 niveau; C-B-A niveau DMT en/of leestempo*) wordt stillezen als leesvorm ingevoerd. Stillezen kent geen articulatorische belemmeringen. Stillezen is van groot belang om ver boven M8 niveau uit te groeien.

Er wordt in groep 4 dagelijks een uur voor technisch lezen ingeroosterd. Verspreid over de dag.

In groep 5 t/m 8 wordt gemiddeld per dag twintig tot dertig minuten aan gelezen (*begrijpend-, studerend- of technisch lezen*). Kinderen lezen boeken en teksten passend bij de leeftijd en belevingswereld. Zwakke lezers worden ondersteund. Wanneer een kind het niet alleen kan, dan leest hij of zij met de leerkracht/ tutor/ maatje/ of ouder samen. De zwakke lezer krijgt daarnaast t/m medio groep 7 twee maal in de week ondersteuning d.m.v. Estafette-lezen (*voortgezet technisch leesprogramma*). Het aanbod in de groep wordt steeds afgestemd op het welbevinden en de betrokkenheid van het kind. Er is dan aandacht voor woordstructuren en inoefening ervan. De nieuwe woorden worden in betekenisvolle contexten aangeboden in de bijbehorende leesboekjes. Deze extra interventies zullen een uitbreiding zijn op de groepslessen (convergente differentiatie). De leesontwikkeling van zwakke lezers- en spellers wordt op deze manier versneld en de mogelijkheid om met gezamenlijke activiteiten in de groep mee te doen, blijft zo gewaarborgd.

Net als in groep 4 gaat eerst de aandacht uit naar technisch lezen boven begrijpend lezen. Wanneer kinderen instructieniveau E4 hebben behaald kunnen zij aansluiten bij begrijpend lezen.

Onze school maakt duidelijke een keuze voor het lezen van teksten en boeken i.p.v. het trainen op woordniveau. Er is onvoldoende wetenschappelijke evidentie die aantoont dat door het lezen op woordniveau sprake is van generalisatie naar andere nieuwe woorden. In specifieke gevallen kan leestraining op woordniveau wel zin hebben en zal daar gebruik van gemaakt worden. Bijvoorbeeld als een leerling leesproblemen laat zien bij specifieke regelwoorden (bijvoorbeeld de e-zel woorden). Dan is trainen op woordniveau zinvol; ook hier weer gekoppeld aan het schrijven.

Wanneer de problemen zich voordoen met spelling (D-E niveau), bepaalt een analyse van de fouten waar de extra begeleiding op wordt gericht. In een handelingsplan wordt vormgegeven aan de wijze waarop. Ook hier wordt de koppeling lezen/ schrijven gelegd.

Leerkrachten bieden procesfeedback. De leerkracht legt uit waarom iets fout is en wat de leerling moet doen om de fout te verbeteren (lezen en spellen).

"Lees dat nog eens" is geen procesfeedback. "Lees de eerste letter eens" of "Spel het woord eens" geeft de leerling richting welke denkstappen hij moet zetten. In groep 6, 7 en 8 kan de leerkracht met de leerling afstemmen welke wijze van feedback hem het beste helpt. De leerkracht zal ook samen met de leerling gaan zoeken naar manieren waarop lezen en schrijven voor de leerling prettige activiteiten blijven. Daarbij blijft oefening van de basisvaardigheden een essentieel onderdeel van het programma. Er kan afgestemd worden d.m.v.. compenserende- en dispenserende maatregelen. Onder compenserende maatregelen vallen computergebruik bij spelling; luisterboeken bij stillezen; maatjeslezen- aanpassing in hoeveelheid te verwerken leesstof en dyslexie ICT-software. Onder dispenserende maatregelen verstaan wij: schrappen van leerstof (spelling)- begrijpend lezen op lager niveau aanbieden- minder aantal boeken lezen. Wij willen kinderen niet te vroeg afhankelijk maken van hulpmiddelen. Aan de andere kant mag een geringe technische leesvaardigheid geen belemmerende invloed hebben op andere ontwikkelingsgebieden. De school heeft als een van de weinige scholen in het Land van Cuijk het softwareprogramma Kurzweil3000 in huis. Deze compenserende software maakt het dyslectische kinderen van de bovenbouw mogelijk om alle leerstof zonder belemmeringen te kunnen lezen en verwerken. In hfdst. 5 van dit protocol word hier dieper ingegaan. Zorgvuldige afweging is wel geboden, met name omdat experimenten op verschillende scholen hebben uitgewezen, dat ICT-hulpmiddelen op termijn nog maar mondjesmaat werden ingezet. Gebruik en inzet is namelijk vooral afhankelijk van de prioriteit die de leerkracht eraan geeft. Het vraagt veel organisatie en voorbereiding. Wij vinden dat inzet van ICT software daar niet van af mag hangen. We vragen de medewerking van de ouders bij de begeleiding van het eigen maken van Kurzweil3000.

Door veel te lezen stimuleren we de woordenschat. Dit is van belang voor het begrijpen van teksten. Wanneer kinderen zwak zijn in begrijpend lezen, is veel lezen dus een uitstekende interventie. Boeken zijn dan beter dan teksten: Een boek bezigt een bepaalde woordenschat, die herhaald wordt. Vanuit de betekenis wordt zo de herkenning geactiveerd.

Een kind dat veel leest, oefent ook voortdurend in het verklanken van woorden en dat draagt ertoe bij, dat vaste visuele eigenschappen van woorden worden opgeslagen in het geheugen, waardoor bij het schrijven (spellen) de klank-letterkoppeling vlotter zal verlopen. Waar mogelijk wordt lezen en functioneel schrijven geïntegreerd, zodat beide vaardigheden elkaar kunnen versterken.

De ontwikkeling van de zwakke lezer en/ of speller wordt nauwgezet gevolgd. De extra interventies moeten jaarlijks leiden tot een lees- spellingontwikkeling van minimaal zeven maanden. Wanneer dit niet wordt behaald, wordt de intern begeleider ingeschakeld. Nadere diagnose en een gesprek met de leerling kan andere richting geven aan de begeleiding.

4. Onderkenning van lees- en spellingproblemen

In groep 2 wordt nogal eens gezegd: 'Het kind is er nog niet aan toe!', wanneer het in aanleg dyslectische kind zich niet betrokken toont bij voorbereidende leesoefeningen. Dit klopt niet. Hij is er wel aan toe, maar leert dit niet vanzelf. Dit kind heeft de leerkracht en de oefening nodig om zich te ontwikkelen. Dit kind zal er een jaar later nog niet aan toe zijn. Wat we zien is vermijdingsgedrag. Het is van belang dit gedrag te onderkennen. Onderwijs heeft de bedoeling kinderen iets te leren! Niet te varen op wat zij zelf al kunnen! Een kind met talent leert in één keer. Een kind zonder talent haakt na drie keer af, want hij kan het niet onthouden.

Lezen valt niet te vermijden in onze maatschappij. Vandaar dat wij vinden dat kinderen al heel vroeg gevoelig gemaakt moeten worden voor letters.

Al is er in de onderbouw alles aan gedaan om lees- en spellingproblemen bij zoveel mogelijk leerlingen te verhelpen, er zullen in de bovenbouw altijd leerlingen zijn die extra hulp nodig hebben bij lezen, spellen en/ of stellen. Wanneer de lees- schrijfp opdrachten niet aansluiten bij hun technische vaardigheden, raken ze steeds verder achterop. Dit heeft gevolgen voor motivatie, zelfbeeld en intellectuele ontwikkeling.

De begeleiding is er dan ook op gericht om alle leerlingen op een zo hoog mogelijk niveau van functionele geletterdheid naar het voortgezet onderwijs te kunnen laten doorstromen.

De begeleiding van leerlingen met lees- spellingproblemen is altijd een uitbreiding op het reguliere aanbod. Dit is in overeenstemming met de internationale opvattingen over effectieve lees- en spellingbegeleiding. De begeleiding is, naast leermotivatie en metacognitieve vaardigheden, gericht op de automatisering van de basisprocessen: Het decoderen bij lezen en het coderen bij spellen en directe woordherkenning. Dat vraagt om een intensivering van de instructie en om groter aanbod zelfstandig te verwerken boek- en schrijfactiviteiten. Er zal veel aandacht

voor denkstappen en regels zijn. Indien mogelijk wordt de begeleiding zoveel mogelijk op maat afgestemd. Lees- en spellinganalyses helpen bij het vaststellen van de problematiek en hoe daarop te anticiperen.

4.1 Signalering

De leerkracht volgt het (voorbereidende, beginnende, aanvankelijke en voortgezette) leesproces adequaat en met valide instrumenten. Hij/ zij zal in actie komen wanneer de ontwikkeling signalen van stagnatie laat zien (Zie de gemaakte afspraken hierover in het protocol *zorgstructuur van de Bonckert*).

Volgen op welbevinden en betrokkenheid is prioriteit één. Signalen van verminderde betrokkenheid en/ of welbevinden worden altijd opgepakt. Omdat welbevinden en betrokkenheid uitgangspunten zijn voor onze school, wordt er in dit protocol niet expliciet aandacht aan besteed.

In de volgende stappenplannen staat beschreven welke keuzes de school heeft gemaakt t.b.v. het adequaat volgen van lezen en spelling en hoe daarop te anticiperen. *(In de laatste kolom wordt verwezen naar uitwerkingen ervan in het Protocol Leesproblemen en dyslexie. Het protocol leesproblemen en dyslexie van Verhoeven en Wentink is niet t.a.v. alle aspecten overgenomen. De uitwerkingen waarnaar verwezen wordt zijn dus niet altijd in zijn geheel afgestemd op ons beleid).*

4.1.1 Stappenplan groep 1

Stap	Moment in leerjaar	Actie door de leerkracht, IB	Uitwerking in protocol
Stap 1	aanvang	Stimuleren van geletterdheid middels de uitgangspunten van beginnende geletterdheid Beginsituatie vaststellen vanuit gegevens intakegesprek- huisbezoek en passieve woordenschattoets Vaststellen welke kinderen in aanmerking komen voor pré- en retaching	Hfdst. 2-3
Stap 2	gehele schooljaar	Volgen op welbevinden en betrokkenheid; pre- en reteachingsactiviteiten aanbieden aan risico-leerlingen; volgen op taaldoelen en woordenschatontwikkeling, welke zijn aangeboden in het project. Wanneer doelen beheerst zijn, worden deze aan het eind van het project op de signaleringslijst voor groep 1 als beheerst gescoord. Wanneer kinderen onvoldoende opsteken van het aanbod, wordt het aanbod verrijkt en herhaald tijdens verlengde instructies en tijdens de herhalingsweken. Signalen van zorg worden verwoord in een individueel logboekje. Producten die de zorg ondersteunen worden in het kinddossier bewaard.	Hfdst. 3-4
Stap 3	juni	Invullen (completeren) van signaleringslijst aanboddoelen. Toetsgegevens verzamelen: Afname Taal voor kleuters E1 Voor taalzwakke leerlingen worden de TAK-onderdelen Klankonderscheiding en Klankarticulatie afgenomen om richting te geven aan het advies met de overdracht. Handelingsplannen, -interventies evalueren. Handelingsadviezen formuleren voor het nieuwe schooljaar voor kinderen die onvoldoende opgestoken hebben van het aanbod.	Hfdst. 4
Stap 4	einde schooljaar	Eindevaluaties vastleggen in leerlingrapport t.b.v. dossiervorming (zie bijlage) Overdracht naar de volgende groep; afstemmen handelingsadviezen met nieuwe leerkracht en overdracht zorgdossier (rapport en logboek)	Hfdst. 6

4.1.2 Stappenplan groep 2

Stap	Moment in leerjaar	Actie door de leerkracht, IB	Uitwerking in protocol
Stap 1	aanvang groep	Stimuleren geletterde omgeving middels de uitgangspunten van beginnende geletterdheid. Gericht aanbod voor leerlingen met een onvoldoende klankbewustzijn middels een handelingsplan. Dossiervulling middels vastleggen zorgsignalen en producten die het probleem ondersteunen. Vastleggen beheersingsdoelen aan het eind van een project en aanbod verrijken en herhalen in herhalingsweek	Hfdst. 2-3 Hfdst. 3
Stap 2	januari	Gegevens verzamelen: Afname Cito Taal voor kleuters M2 Invullen (completeren) van signaleringslijst aanboddoelen Afname kleutertoetsen (<i>Aarnoutse</i>): kleurentoets- auditieve analyse-auditieve synthese- letters benoemen Opstellen handelingsplan (<i>voorschotbenadering</i>) voor leerlingen met onvoldoende klankbewustzijn en letterkennis	Hfdst. 4
Stap 3	januari-juni	Uitvoeren handelingsplan Extra begeleiding bieden middels de voorschotbenadering gericht op 6- 10 letters	Hfdst. 3-5
Stap 4	juni	Gegevens verzamelen: Cito Taal voor kleuters E2 Invullen (completeren) signaleringslijst aanboddoelen Afname kleutertoetsen bij de groep kinderen die behoren tot de groep van de voorschotbenadering. Afname passieve woordenschattoets Handelingsinitiatieven opstellen t.b.v. leerlingen met een onvoldoende klankbewustzijn en letterkennis.	Hfdst. 4
Stap 5	juni	Overdracht naar de volgende groep; Eind evaluaties handelingsplannen; vastleggen in leerlingrapport Handelingsadviezen m.b.t. zorgleerlingen afstemmen met toekomstige leerkracht en overdracht zorgdossier (rapport + logboek)	Hfdst. 6

4.1.3 Stappenplan groep 3

Stap	Moment in leerjaar	Actie door de leerkracht; IB	Uitwerking in protocol
Stap 1	aanvang groep 3	Beginsituatie vastleggen van alle leerlingen; aanvang leesonderwijs	3.3.1 3.3.2
Stap 2	oktober	<i>Meetmoment 1:</i> Herfstsignalering (na kern 3): <ul style="list-style-type: none"> - controletaak leesboekje maan, pagina 16, kern 3 - Letterdictee Handelingsplan opstellen voor zwakke lezers	3.4 3.4.1 - 3.4.2
Stap 3	okt- febr.	<i>Interventieperiode 1:</i> Elementaire leeshandeling	3.5
Stap 4	Jan/ februari	<i>Meetmoment 2:</i> wintersignalering (na kern 6): <ul style="list-style-type: none"> - Lettertoets - Fonemendictee deel 1 en 2 - DMT leeskaart 1, B-versie - Leestekst <i>Een kus op een been</i> - Cito- Leestechniek - Spellingtoets deel 1 en 2 Effecten vaststellen van interventie bij zwakke leerlingen; handelingsplan (bij)opstellen	3.6 3.6.1 3.6.2
Stap 5	febr- mrt	<i>Interventieperiode 2:</i> volledigheid letterkennis en decodeersnelheid	3.7
Stap 6	eind mrt	<i>Meetmoment 3:</i> <ul style="list-style-type: none"> - Lentesignalering (na kern 8) - DMT leeskaart 1, A versie - DMT leeskaart 2, A versie Spelling Effect interventie vaststellen en plan bijstellen	3.8 3.8.1 3.8.2
Stap 7	mrt- mei	<i>Interventieperiode 3:</i> automatisering van het lees- en spellingproces	3.9
Stap 8	eind mei/ begin juni	<i>Meetmoment 4:</i> <ul style="list-style-type: none"> - eindsignalering VLL alleen voor de zwakke lezers - DMT kaart 1-2 en 3 C versie - Cito Spelling E3 deel 1 en 2 - Leestechniek - AVI (zwakke lezers) - Controletaak begrijpend lezen Eindevaluaties handelingsplannen; vastleggen meetgegevens in leerlingrapport Advies begeleiding in groep 4 formuleren en afstemmen in de overdrachtbespreking. Overdracht lees- spellingdossier (rapport en logboek)	3.10

4.1.4 Stappenplan groep 4

Stap	Moment in leerjaar	Actie door de leerkracht; IB	Uitwerking in protocol
Stap 1	aanvang groep 4	Beginsituatie vastleggen van alle leerlingen; plan van aanpak opstellen voor zwakke lezers en spellers	4.3.1
Stap 2	aanvang groep 4 tot okt.	<i>Interventieperiode 1</i>	4.4
Stap 3	oktober	<i>Meetmoment 1</i> Leesontwikkeling toetsen van leerlingen met een HP: DMT-E3; AVI-toets Spelling Cito E3 Handelingsplan op- of bijstellen voor zwakke lezers	4.3.2
Stap 4	okt- febr	<i>Interventieperiode 2</i>	4.4
Stap 5	Eind januari	<i>Meetmoment 2</i> lees- en spellingvaardigheden toetsen van alle leerlingen middels de DMT- Leestempotoets- en Spelling M4 Zwakke lezers: ook AVI) (t.b.v. evaluatie interventie) Effecten vaststellen van de interventies en HP bijstellen	4.3.3
Stap 6	febr- maart	<i>Interventieperiode 3</i>	4.4
Stap 7	Eind mrt	<i>Meetmoment 3 voor de zwakke lezers en spellers:</i> AVI DMT en Spelling(M4) Effecten van de interventies vaststellen HP bijstellen/ opstellen	
Stap 8	april-mei	<i>Interventieperiode 4 voor de hele groep</i>	4.4
Stap 9	juni	<i>Meetmoment 4 voor de hele groep en eindevaluatie</i> Spelling E4 DMT AVI (<i>alleen zwakke lezers</i>) Leestempo Effecten van de begeleiding vaststellen en vastleggen in leerlingrapport (<i>evaluatie HP</i>) Advies begeleiding formuleren en afstemmen met de leerkracht van groep 5; overdracht leesdossier (<i>rapport + logboek</i>)	4.3.5 4.3.6

4.1.5 Stappenplan groep 5 t/m 8

Stap	Moment in leerjaar	Actie van de leerkracht; IB	Uitwerking in protocol
Stap 1	Aanvang groep	Beginsituatie vaststellen van de leerling op basis van dossieranalyse tijdens de overdrachtbespreking In geval van dyslexie: afstemmen met ouders en eventueel externe deskundigen Plan van aanpak maken voor zwakke lezers/ spellers en start begeleiding	5.3.1
Stap 2	Aanvang groep tot eind okt.	<i>Interventieperiode 1</i>	4 en 5
Stap 3	Eind okt.	<i>Meetmoment 1:</i> voor zwakke lezers en spellers DMT AVI Spelling (laatste toetsafname herhalen) Handelingsplan evalueren/ bijstellen/ opstellen	3.3.2
Stap 4	nov. Tot eind jan.	<i>Interventieperiode 2</i>	4 en 5
Stap 5	Eind januari	<i>Meetmoment 2:</i> voor de hele groep Spellingvaardigheid Leestempo-toets DMT AVI (alleen bij zwakke lezers) Begrijpend lezen Effectmeting leesinterventies Op- bijstellen handelingsplannen In groep 8 is dit tevens de eindmeting; de leerkracht rond voor de zwakke lezers en spellers het leesdossier af en legt dit aan het zorgteam ter beoordeling voor of er mogelijk sprake is van dyslexie of disorthografie en de leerling in de brugklas recht heeft op extra faciliteiten en onderzoek.	3.3.3
Stap 6	Febr- mrt	<i>Interventieperiode 3</i>	4 en 5
Stap 7	Eind mrt	<i>Meetmoment 3:</i> voor de zwakke lezers en/ of spellers: DMT AVI Spellingtoets (laatste afname herhalen) Vaststellen van de effecten van de interventies	3.3.4
Stap 8	April en mei	<i>Interventieperiode 4</i>	4 en 5
Stap 9	juni	<i>Meetmoment 4</i> voor de hele groep en eind-evaluatie: Spelling	3.3.5 3.3.6

		DMT AVI (voor de zwakke lezers) Leestempo Begrijpend lezen (2010) Eindsituatie vastleggen in leerlingrapport (onderdeel leesdossier); effecten van hulp beschrijven Advies begeleiding in de volgende groep en afstemmen met de volgende leerkracht Overdracht individueel leesdossier In groep 8 wordt het dossier overgedragen aan WSNS en het VO	3.4
--	--	--	-----

4.2 Interventies

Kinderen die ondanks de preventieve zorg, hiaten vertonen in hun ontwikkeling, worden extra ondersteund (*zie voorbeelden van interveniëren in de protocollen van Wentink en Verhoeven voor groep 1-2. Voor groep 3-4 en voor groep 5 t/m 8*). De intern begeleider is leesspecialist en gecertificeerd dyslexiebehandelaar en kan geraadpleegd worden (niveau 2 en 3)).

4.3 Leesdossier

Om een doorlopende lijn in de begeleiding van leerlingen met dyslexie te waarborgen, is het van essentieel belang dat het dossier aan het eind van het schooljaar zorgvuldig wordt bijgewerkt alvorens dit over te dragen aan de nieuwe leerkracht. Bij de overdracht van de groep naar de nieuwe leerkracht wordt de ontvangende leerkracht geadviseerd toe te zien op de volledigheid van het overgedragen leesdossier (*inclusief de handelingsplannen en de evaluaties*).

Het leesdossier wordt vanaf groep 1 bijgewerkt. Dat geldt voor alle kinderen die behoren tot de risicogroep. Er is een leesdossier ontwikkeld, dat aansluit bij het leerlingvolgsysteem van onze school (zie bijlage). Aan het eind van het schooljaar wordt het dossier overgedragen aan de leerkracht van de volgende groep. De wijze waarop de zorg in de nieuwe groep wordt voortgezet, wordt door beide leerkrachten zorgvuldig afgestemd.

De volgende documenten en gegevens worden toegevoegd aan het leerlingdossier:

- toetsformulier met ruwe scores, interpretatie en computeruitdraai Cito-gegevens
- lees- en spellinganalyses (het protocol biedt handvatten daartoe)
- werk van de leerling, zoals spontane schrijfproducten/ dictees en de lijst van gelezen boeken
- observaties gericht op lezen en spelling (zie protocol)
- evaluatie van de handelingsplannen
- afsprakenformulieren ouders
- verslagen oudergesprekken
- indien van toepassing: verslagen van externen

- verslag overdrachtgesprek met gemaakte afspraak op welke wijze de zorg wordt overgenomen en de doorgaande lijn gewaarborgd.

5. Onderzoek en behandeling

Sinds januari 2009 is onderzoek en behandeling van dyslexie opgenomen in het vergoedingspakket van de zorgverzekeraar. Kinderen die na 1 januari 2000 geboren zijn kunnen daarvoor in aanmerking komen. Ouders ondernemen stappen wanneer hun kind na lange periode van interveniëren zich onvoldoende hebben ontwikkeld. Zij zullen bij de leerkracht het leesdossier opvragen. Kinderen die twee opeenvolgende keren E's (en slechts een enkele D) hebben gescoord op de lees- en spellingtoetsen, worden door de zorgverzekeraar doorverwezen naar een bij de ziektekostenverzekeraar aangesloten kliniek voor onderzoek. Wanneer ernstige, enkelvoudige dyslexie wordt gediagnosticeerd en er is geen andere bovenliggende stoornis aanwezig (geen comorbiditeit met adhd, autisme, e.a.), dan komt het kind in aanmerking voor behandeling. De behandeling neemt minimaal 40 weken, maximaal 60 weken in beslag (afhankelijk van de ernst en hardnekkigheid). Het onderzoeksinstituut heeft behandelaars in dienst die de behandeling op school of in het instituut, onder schooltijd of na schooltijd uitvoeren. Wanneer ouders een leesdossier opvragen bij de leerkracht is het daarom raadzaam hen te vertellen een onderzoeksinstituut in de directe omgeving te zoeken (*Opdidact Boxmeer, of Giralis Partners in Onderwijs. Opdidact behandelt na school in de eigen kliniek; Giralis stemt af met ouders: Giralis heeft in de regio behandelaars opgeleid die onder schooltijd op school kunnen behandelen of na school in eigen praktijk of aan huis. Stichting Invitare heeft Giralis-behandelaars in dienst. Eén van hen werkt op de Bonckert. De stichting buigt zich momenteel over de vraag of en hoe zij eigen behandelaars kunnen inzetten*).

De ouders tekenen een contract met de behandelaar, Zij verplichten zich tot dagelijks oefenen. De school kan gevraagd worden een onderdeel van de behandeling te ondersteunen (spelling), maar de school is niet verplicht hieraan te voldoen. Onze school zal aan die wens voldoen, wanneer de extra hulp organisatorisch haalbaar is in de groep. Andere leerlingen met zorg mogen niet benadeeld worden door de extra druk die de dyslexiebegeleiding op de leerkracht legt.

6. Compenserende en dispenserende maatregelen

Zoals bij alle leer- en of gedragsproblemen geldt ook voor dyslexie, dat de school allereerst insteekt op het probleem door het aanbod te intensiveren. Dit staat ook beschreven in hoofdstuk 2 en 3 van dit protocol. Ook wordt al vroeg waar mogelijk naar compensaties gezocht om te waarborgen dat de leerling mee kan blijven doen met de groep. Hierbij moet gedacht worden aan maatjes lezen- de tekst thuis of op de computer voorbereiden- lezen met een ouder die ondersteuning biedt in een klein groepje of individueel- computergebruik- verminderen spellingaanbod e.d. Wanneer na voortdurend intensiveren van het aanbod dit niet oplevert wat werd gehoopt en verwacht, wordt het accent van de ondersteuning steeds meer verlegd naar meer en andere vormen van compenseren. Er wordt afgezien van verdere intensivering.

Ernstig dyslectische kinderen hebben soms niet genoeg aan compensaties. In een enkel geval is het nodig om in het aanbod te dispensereren: in doelen (ind. leerlijn spelling met als einddoel E7 niveau) - in hoeveelheid (minder boeken lezen).

Er zijn veel ondersteunende ICT-hulpmiddelen voor kinderen met dyslexie. Op www.lexima.nl worden al deze hulpmiddelen toegelicht. Er kan ook een Hulpwijzer gedownload worden, die helpt verstandig te kiezen.

De Bonckert heeft gekozen voor een van de meest geavanceerde dyslexie-software van deze tijd, namelijk Kurzweil 3000. Kurzweil 3000 is het meest succesvolle softwarepakket voor scannen, technisch lezen, begrijpend lezen, spellen, strategische schrijven, leren en studeren.

Kurzweil 3000 leest alle digitale teksten voor. Het scan- en leerstation zet tekst van papier om in een digitale tekst, zonder dat de lay-out en de afbeeldingen verloren gaan. De voorleessnelheid kan door het kind zelf worden bepaald.

Hierdoor kan het kind in eigen tempo lezen en oefenen.

Het kind krijgt direct feedback op zijn spelling, want Kurzweil spreekt tijdens het typen de letters, woorden of hele zinnen uit. Gemaakte fouten worden hierdoor zelfstandig ontdekt. De leerling wordt ook ondersteund met tekstbegrip. Speciale studiehulpmiddelen, zoals markeren en automatisch samenvatten als een tekstdocument, besparen tijd en helpen bij het oefenen. Het kind kan door dit programma evenveel leesstof verwerken als het niet-dyslectische kind.

Wij proberen de dyslectische leerling van groep 7 en 8 vertrouwd te maken met het programma, zodat hij deze zal gaan beschouwen als zijn maatje. Het doel van de Bonckert is om dyslectische kinderen tot ervaren gebruikers van dit programma te maken. Zij gaan dan goed uitgerust naar het VO. Er staat hen niets in de weg om hun intelligentie en uitdaging waar te maken. Het programma kan op onze school ingezet worden bij technisch en begrijpend lezen, spelling, wereldoriëntatie (lezen van teksten en maken van werkstukken) en Engels (ten behoeve van een goede uitspraak, leesbegrip en schrijven).

Dyslectische kinderen die ervaring hebben opgedaan met Kurzweil dragen deze in de tweede helft van groep 8 over aan kinderen van groep 7 die ook gehinderd worden door lees- en of spellingproblemen of dyslectisch zijn, maar nog niet bekend zijn met het programma. In geval van ernstige dyslexie een externe deskundige adviseert tot inzet van Kurzweil 3000 in een lager leerjaar dan groep 7 of 8, dan zal de school proberen dit te organiseren.

Ouders en leerkrachten zijn samen verantwoordelijk voor een goede begeleiding en voor de organisatie (het scannen van boeken e.d.). Ouders krijgen de gelegenheid een thuislicentie aan te schaffen tegen betaling gedurende de periode dat hun kind op onze school zit.

7. De overdracht naar het voortgezet onderwijs

Het leesdossier van mogelijk dyslectische kinderen van groep 8 (kinderen zonder verklaring) wordt ter beoordeling voorgelegd aan de orthopedagoog van WSNS. Deze bestudeert het dossier en zal een uitspraak doen m.b.t. de ernst van de

problemen en de mogelijkheid van dyslexie. Van belang is dat tot en met groep 8 het leesdossier zorgvuldig wordt opgebouwd. Ook als het gaat om kinderen die pas in de bovenbouw stagnaties in hun ontwikkeling laten zien. Het komt namelijk voor dat intelligente kinderen heel lang hun leesproblemen kunnen verbloemen en compenseren en pas in de bovenbouw lees- of spellingachterstanden ontwikkelen. Wanneer de orthopedagoog van WSNS tenslotte een naar alle waarschijnlijkheid dyslexie constateert, wordt het kind vanaf de start in de brugklas begeleid als zou het dyslexie hebben. In het convenant dat het PO afgesloten heeft met het VO in de regio Land van Cuijk is vastgelegd dat (mogelijk) dyslectische kinderen t/m maart in de brugklas begeleid worden in het gebruik van faciliteiten als readingpen, daisyspeler of het Kurzweil-programma. Ook worden zij met de vreemde talen ondersteund in het leren van de nieuwe klanktekenkoppeling (Remedioom) en krijgen zij huiswerkbegeleiding en meer proefwerktijd. In maart van het eerste brugklasjaar volgt tenslotte onderzoek door de VO-school. Dan wordt vastgesteld of het kind dyslexie heeft en recht blijft houden op genoemde faciliteiten. Ouders betalen een gereduceerde prijs voor dit onderzoek.

De leerkracht van groep 8 zorgt voor een warme overdracht naar de VO- school. De leerkracht zal op het VO aandringen op de inzet van Kurzweil 3000 vanaf de eerste schooldag. Zij zal proberen te realiseren dat ouders en kind op het VO begeleid worden in het gebruik van Kurzweil. Het gevaar bestaat, dat wanneer kinderen op het VO niet goed daarin begeleid worden, zij op den duur het hulpmiddel laten vallen.

8. Financiële paragraaf

In het schooljaar 2010-2011 inventariseert de coördinator dyslexie wat er nodig is om ons 'boekenbestand' op peil te brengen. Het boekenbestand wordt uitgebreid. De boeken worden centraal bewaard. De coördinator zorgt, in overleg met de leerkrachten, voor een eenvoudig en inzichtelijk uitleensysteem. Vanaf augustus 2011 wordt jaarlijks een bedrag van € 1000,- gereserveerd voor lezen/spelling (aanpassing MeerJarenInvesteringsPlan).

De coördinator gaat in overleg met de bibliotheek om de samenwerking te intensiveren. Zij overlegt over onze wens om maandelijks een grote hoeveelheid 'nieuwe' boeken te kunnen lenen. De abonnementskosten komen boven het hierboven genoemde budget.

9. Tot slot

Onze dyslectische kinderen kunnen rekenen op goede zorg gedurende hun basisschoolperiode op de Bonckert. Dit protocol getuigt van de intenties en de toezeggingen. Het is zorgvuldig *bottom up* geïmplementeerd. Ouders en school zullen samenwerken ten behoeve van een goede uitvoering.

Bijlagen:

- leesdossier
- voorschotbenadering